





دانشگاه شهید چمران اهواز

۹۵۱۱۷۸۴

دانشگاه شهید چمران اهواز

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی

گرایش: فقه و مبانی حقوقی اسلامی

عنوان:

بررسی تطبیقی نقش مقاصد شریعت در استنباط احکام در فقه

اسلامی

استاد راهنما:

دکتر خسرو نشان

استاد مشاور:

دکتر عبدالحسین رضایی راد

نگارنده:

محسن جماسی

بهمن ماه ۱۳۹۵

## گواهی صحت و اصالت پایان‌نامه

عنوان پایان‌نامه: بررسی تطبیقی نقش مقاصد شریعت در استنباط احکام در فقه اسلامی  
اینجانب محسن جماسی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته فق و مبانی حقوق اسلامی از دانشکده الهیات  
و معارف اسلامی از دانشگاه شهید چمران اهواز به شماره ۹۲۲۱۵۱۶ تحت راهنمایی دکتر خسرو نشان و  
مشاور دکتر عبدالحسین رضایی راد گواهی می‌دهم که:

- ۱- تحقیقات ارائه شده در این پایان‌نامه حاصل مطالعات علمی و عملی شخص اینجانب بوده و صحت و اصالت تمام مطالب مندرج در آن را تایید می‌کنم.
  - ۲- در صورت استفاده از آثار دیگران، مشخصات کامل آن‌ها را در منابع ذکر نموده‌ام.
  - ۳- تاکنون مطالب درج شده در این پایان‌نامه، توسط اینجانب یا شخص دیگری به منظور اخذ هر نوع مدرک یا امتیازی به هیچ مرجعی تسلیم نشده و بعد از این نیز نخواهد شد.
  - ۴- در تدوین متن پایان‌نامه، شیوه‌نامه مصوب دانشکده را رعایت نموده‌ام.
  - ۵- کلیه حقوق معنوی این اثر به دانشگاه شهید چمران تعلق داشته و مقالات مستخرج از آن، ذیل نام دانشگاه شهید چمران اهواز (Shahid Chamran University of Ahvaz) به چاپ خواهد رسید.
  - ۶- حقوق معنوی تمامی افرادی که در این پایان‌نامه تاثیرگذار بوده‌اند (اساتید راهنما و مشاور) در مقالات مستخرج از آن رعایت خواهد شد.
  - ۷- در صورت استفاده از موجودات زنده یا بافت‌های آن‌ها، کلیه ضوابط و اصول اخلاقی مندرج در منشور موازین و اصول اخلاق پژوهش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری رعایت شده است.
  - ۸- در کلیه مراحل انجام این پایان‌نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی و یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاقی انسانی رعایت شده است.
- در صورت اثبات تخلف از مندرجات فوق، مسئولیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص حقیقی و حقوقی و مراجع ذیصلاح بر عهده اینجانب بوده و دانشگاه شهید چمران هیچ مسئولیتی بر عهده نخواهد داشت. همچنین در صورت تضییع حقوق و منافع دانشگاه، حق پیگیری موضوع در مراجع ذیصلاح و اعمال قوانین مربوطه برای دانشگاه شهید چمران در حال و آینده محفوظ بوده و اینجانب مسئول پرداخت کلیه خسارات وارده خواهم بود.

۱۳۹۵/۱۱/۱۹

محسن جماسی

### مالکیت نتایج و حق نشر

کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، برنامه‌های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) به دانشگاه شهید چمران تعلق داشته و بدون اخذ اجازه کتبی از دانشگاه قابل واگذاری به غیر نیست. استفاده از اطلاعات و نتایج این پایان‌نامه بدون ذکر مرجع مجاز نیست.

## تقدیر نامه

حمد و ثنا معبودی را سزااست که پس از نفس مقدس خود و فرشتگان بزرگوارش، اهل علم را سومین شاهد عدل بر بزرگ‌ترین قضیه‌ی هستی، توحید الهی قرار داده است:

«شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولَا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ». (آل

عمران/۱۸).

«خداوند، [با ایجاد نظام هماهنگ هستی،] گواهی می‌دهد که معبودی جز او نیست؛ و فرشتگان و صاحبان دانش، (نیز، براین مطلب) گواهی می‌دهند؛ در حالی که [خداوند] قیام به عدالت دارد؛ معبودی جز او نیست، اوست توانا و حکیم».

شکر و سپاس پروردگاری که علم و دانش را سبب رفعت درجات بندگان خود قرار داده

است:

«يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ». (مجادله/۱۱).

«خداوند کسانی از شما را که ایمان آورده‌اند و کسانی را که علم به آنان داده شده درجات

عظیمی می‌بخشد».

این رساله، نتیجه‌ی تلاش تمامی افرادی است که به نحوی با بنده‌ی فقیر الی الله مساعدت نموده‌اند، لذا بر خود لازم می‌بینم از زحمات آن بزرگواران تشکر و قدردانی نمایم.

از ایثار، مهر و صبر پدر و مادرم و همراهی و همکاری‌های مشفقانه‌ی خانواده‌ی محترم که

یار و یاور همیشگی من هستند و دوستان عزیزم بویژه برادرم هادی جماسی صمیمانه تشکر

می‌کنم.

از استاد ارجمند راهنما، جناب آقای دکتر خسرو نشان که دلسوزانه و با رویی گشاده، با راهنمایی‌های بی‌دریغشان در اصلاح و تصحیح این رساله با بنده همراهی نمودند کمال تشکر و قدردانی را دارم.

از استاد گرانقدر مشاور، جناب آقای دکتر عبدالحسین رضایی که با سعه‌ی صدر و صبر و متانت تمام، انجام این پژوهش را ممکن ساخته‌اند، صمیمانه سپاسگزارم.

از تلاش‌های ارزنده‌ی علمی و فرهنگی معلمان و اساتیدم، به ویژه اساتید فرزانه‌ی گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشکده‌ی الهیات دانشگاه شهیدچمران اهواز صمیمانه تشکر می‌کنم و از درگاه باری تعالی برای آن‌ها هدایت و توفیق روزمره را مسألت دارم. در پایان، این اثر علمی را به تمام مجاهدانی که در راه دین الهی با زبان و دست خویش از آنان دفاع کردند؛ تقدیم می‌کنم به ویژه آن‌هایی که خون پاک‌شان، در این راه ریخته شده است. و از مولای رحمان و رحیم مسألت دارم این عمل را خالصانه برای وجه خود قرار دهد.

« فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ». (کهف/۱۱۰).

«پس هر که به لقای پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد، و هیچ کس را در

عبادت پروردگارش شریک نکند».

و الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

«و حمد و ستایش مخصوص خداوندی است که پروردگار جهانیان است».

فصل اول: کلیات پژوهش

۲	مقدمه
۵	طرح مسئله
۶	سؤالات
۶	فرضیه‌ها
۶	اهمیت و ضرورت پژوهش
۷	روش اجرای تحقیق
۷	پیشینه‌ی موضوع و تحقیق در ایران و جهان با ذکر منابع معتبر
۹	جنبه‌ی جدید و نوآوری تحقیق

فصل دوم: تعریف و تاریخچه بحث مقاصد شریعت اسلامی

۱۱	تعریف مقاصد شریعت اسلامی
۱۱	معنای لغوی مقاصد
۱۳	معنای لغوی شریعت
۱۳	معنای اصطلاحی شریعت
۱۳	معنای لغوی اسلام
۱۳	معنای اصطلاحی اسلام
۱۳	مبحث دوم: تعریف مقاصد به اعتبار علم مستقل
۱۵	تعریف برگزیده

شرح تعریف	۱۶
خلاصه‌ی مطالب	۱۷
تاریخچه‌ی بحث از مقاصد شریعت اسلامی	۱۷
مبحث اول: تاریخچه بحث از مقاصد نزد اهل سنت	۱۷
مقاصد پیش از شاطبی	۱۷
مقاصد نزد شاطبی	۱۹
مقاصد پس از شاطبی	۱۹
مبحث دوم: تاریخچه بحث از مقاصد نزد امامیه	۲۱
خلاصه‌ی مطالب	۲۲

### فصل سوم: اثبات مقاصد شریعت اسلامی و راه‌های کشف آن

تعلیل احکام شرعی	۲۵
مبحث اول: اندیشه انکار پیروی احکام از مصالح	۲۵
معنای لغوی مصلحت	۲۶
معنای اصطلاحی مصلحت	۲۶
مطلب اول: اقوال منکرین تعلیل احکام	۲۶
مطلب دوم: مبانی اندیشه‌ی انکار	۳۰
مبنای اول: مبنای نقلی	۳۰
مبنای دوم: مبنای عقلی	۳۲
مطلب سوم: نقد اندیشه انکار تبعیت احکام از مصالح	۳۲

۳۷	.....	نقد دلیل اول
۳۸	.....	نقد دلیل دوم
۴۰	.....	مبحث دوم: اندیشه‌ی تبعیت احکام از مصالح
۴۰	.....	مطلب اول: اقوال اثبات‌کنندگان تعلیل احکام
۴۰	.....	مطلب دوم: مبانی اندیشه‌ی تبعیت احکام از مصالح
۴۹	.....	دلیل دوم: ارتکاز فقهاء بر تبعیت احکام از مصالح
۵۱	.....	دلیل سوم: دلیل عقلی
۵۱	.....	دلیل چهارم: سیره‌ی عقلی
۵۱	.....	خلاصه‌ی مطالب
۵۲	.....	توانایی عقل در کشف مصالح احکام
۵۳	.....	مبحث اول: تحسین و تقبیح عقلی
۵۳	.....	مطلب اول: اقوال علما در مسأله حسن و قبح
۵۴	.....	مطلب دوم: دلیل منکرین حسن و قبح عقلی
۵۴	.....	نقد دلیل
۵۴	.....	مطلب سوم: ادله‌ی مثبتین حسن و قبح عقلی
۵۶	.....	مطلب چهارم: نظر برگزیده و ادله‌ی آن
۵۷	.....	مطلب پنجم: سبب انکار حسن و قبح عقلی
۶۰	.....	مبحث دوم: احکامی که عقل توانایی کشف مناط آن‌ها را دارد
۶۰	.....	مطلب اول: مقصود از اصطلاحات تبعیدی و توصیلی



- مطلب دوم: قلمرو تعبد ..... ۶۱
- مطلب سوم: قلمرو تعقل ..... ۶۲
- فرق احکام ارشادی با احکام امضائی ..... ۶۶
- اقسام دلیل عقلی ..... ۶۷
- أ: عقل نظری و عملی ..... ۶۷
- ب: مستقلات عقلی و غیر مستقلات عقلی ..... ۶۸
۱. مستقلات عقلیه ..... ۶۸
۲. غیر مستقلات عقلی ..... ۶۹
- تلازم میان حکم عقل و حکم شرع ..... ۶۹
- نظر برگزیده در مورد دلیل عقلی ..... ۷۵
- خلاصه‌ی مطالب ..... ۷۸
- راه‌های کشف مقاصد شریعت ..... ۷۹
- مبحث دوم : استقراء ..... ۸۰
- معنای اصطلاحی ..... ۸۰
- انواع استقراء ..... ۸۰
- مبحث سوم: مجرد امر و نهی ابتدایی تصریحی ..... ۸۲
- قید اول: ابتدایی بودن امر و نهی ..... ۸۳
- قید دوم: صریح بودن امر و نهی ..... ۸۳
- مبحث چهارم: شناخت علل امر و نهی ..... ۸۴

خلاصه‌ی مطالب ..... ۸۶

### فصل چهارم: اقسام مقاصد شریعت اسلامی

اقسام مقاصد به اعتبار مصالحی که قصد حفظ آن‌ها را دارد ..... ۸۹

مبحث اول: ضروریات ..... ۸۹

مطلب اول: تعریف ضروریات ..... ۸۹

مطلب دوم: ادله‌ی حفظ ضروریات پنجگانه ..... ۸۹

مطلب سوم: وسایل حفظ دین ..... ۹۲

مطلب چهارم: وسایل حفظ نفس ..... ۹۳

انواع وسایل حفظ جان‌ها (نفوس) ..... ۹۴

۱. تحریم تجاوز و اعتدا به جان‌ها ..... ۹۴

۶. اباحه‌ی محظورات در حالت اضطرار ..... ۹۷

مطلب پنجم: وسایل حفظ عقل ..... ۹۷

الف) تحریم مفسدات حسی ..... ۹۷

ب) تحریم مفسدات معنوی ..... ۹۸

مطلب ششم: وسایل حفظ نسل ..... ۹۹

مطلب هفتم: وسایل حفظ مال ..... ۱۰۰

الف: از جانب وجود ..... ۱۰۱

ب: حفظ اموال از جانب عدم ..... ۱۰۱

مطلب هشتم: ترتیب مقاصد پنجگانه ..... ۱۰۴

مبحث دوم: حاجیات	۱۰۵
مطلب اول: تعریف حاجیات	۱۰۵
مطلب دوم: فواید حاجیات	۱۰۶
مبحث سوم: تحسینیات	۱۰۶
مطلب اول: تعریف تحسینیات	۱۰۶
مطلب دوم: فواید تحسینیات	۱۰۶
مبحث چهارم: کمالیات	۱۰۷
مطلب اول: تعریف کمالیات	۱۰۷
مطلب دوم: اقسام کمالیات	۱۰۷
۱. کمالیات ضروریات	۱۰۸
۲. کمالیات حاجیات	۱۰۸
۳. کمالیات تحسینیات	۱۰۹
مطلب سوم: فواید کمالیات	۱۰۹
مطلب چهارم: شرط کمالیات	۱۰۹
خلاصه‌ی مطالب	۱۱۰
اقسام مقاصد به اعتبار تعلق قصد به آنها	۱۱۱
مطلب اول: تعریف مقاصد اصلی	۱۱۱
مطلب دوم: اقسام ضروریات مقاصد اصلی	۱۱۲
مبحث دوم: مقاصد تبعی	۱۱۳

- مطلب اول: تعریف مقاصد تبعی ..... ۱۱۳
- مطلب سوم: تفاوت میان مقاصد تبعی در عبادات و معاملات ..... ۱۱۴
- خلاصه‌ی مطالب ..... ۱۱۵
- اقسام مقاصد به اعتبار شمول آن‌ها ..... ۱۱۶
- تعریف مقاصد عام با ذکر مثال ..... ۱۱۶
- مبحث دوم: مقاصد خاص ..... ۱۱۷
- مطلب اول: تعریف مقاصد خاص ..... ۱۱۷
- مطلب دوم: نمونه‌هایی از مقاصد خاص ..... ۱۱۷
- ۲- مقصد معاملات ..... ۱۱۸
- ۳- مقصد حدود و عقوبات شرعی ..... ۱۱۸
- مبحث سوم: مقاصد جزئی ..... ۱۱۹
- مطلب اول: تعریف مقاصد جزئی ..... ۱۱۹
- مطلب دوم: مثال مقاصد جزئی ..... ۱۲۰
- خلاصه‌ی مطالب ..... ۱۲۰

### فصل پنجم: ویژگی‌های مقاصد و قواعد آن

- ویژگی‌های مقاصد ..... ۱۲۲
- مبحث اول: ویژگی‌های اصلی مقاصد ..... ۱۲۲
- مطلب اول: ویژگی ربانیت مقاصد ..... ۱۲۲
- مطلب دوم: رعایت فطرت و نیاز انسان ..... ۱۲۴

۱۲۷	.....	مبحث دوم: ویژگی‌های فرعی مقاصد
۱۲۸	.....	۱. ویژگی عموم و اطراد
۱۲۹	.....	۲. ویژگی ثبات «پایداری»
۱۳۰	.....	۳. ویژگی عصمت از تناقض
۱۳۱	.....	۴- ویژگی عدم جانب‌داری و پیروی از هوای نفسانی
۱۳۲	.....	۵- ویژگی قداست و احترام
۱۳۳	.....	۶- ویژگی منضبط بودن
۱۳۵	.....	خلاصه‌ی مطالب
۱۳۶	.....	قواعد مقاصد
۱۴۶	.....	خلاصه‌ی مطالب

### فصل ششم: نقش مقاصد شریعت در استنباط احکام

۱۴۷	.....	نقش مقاصد در اجتهاد نزد اهل سنت
۱۴۹	.....	مبحث اول: تابعیت نصوص و احکام از مقاصد خود
۱۵۳	.....	مبحث دوم: جمع میان کلیات عام و ادله‌ی خاص شریعت
۱۵۷	.....	مبحث سوم: مطلق جلب مصالح و دفع مفاسد
۱۶۴	.....	مبحث چهارم: اعتبار مآلات (عواقب امور)
۱۶۸	.....	خلاصه‌ی مطالب
۱۶۸	.....	نقش مقاصد در استنباط احکام نزد امامیه
۱۷۱	.....	مطلب اول: نمونه‌هایی از اجتهادات بدون توجه به مقاصد

مطلب دوم: نقد نظریه	۱۷۳
مبحث دوم: کاربرد مقاصد در اجتهادات علمای امامیه	۱۷۵
مطلب اول: استفاده از مقاصد در فقه امامیه	۱۷۵
مطلب دوم کاربرد مقاصد در اصول فقه امامیه	۱۷۷
۱- کاربرد مقاصد در حل تراحم احکام	۱۷۷
۲- کاربرد مقاصد در حل تعارض احکام	۱۷۹
الف: ترجیح به ذکر حکمت در یکی از دو خبر	۱۷۹
ب: کاربرد مقاصد در ترجیح به موافقت خبر با کتاب	۱۸۳
مسأله حیض در اثنای طواف	۱۸۴
نظر برگزیده	۱۸۶
خلاصه‌ی مطالب	۱۸۶
افراط در استعمال مقاصد شریعت	۱۸۷
اندیشه‌ی محوریت مقاصد	۱۸۸
نقد اندیشه‌ی محوریت مقاصد	۱۹۱
خلاصه‌ی مطالب	۱۹۳
نتیجه‌گیری	۱۹۴
پیشنهادها	۲۰۱
منابع فارسی	۲۰۳
منابع عربی	۲۰۴

نام خانوادگی: جماسی	نام: محسن	شماره دانشجویی: ۹۳۱۱۷۱۸
عنوان: بررسی تطبیقی نقش مقاصد شریعت در استنباط احکام در فقه اسلامی		
استاد/ اساتید راهنما: دکتر خسرو نشان		
استاد/ اساتید مشاور: دکتر عبدالحسین رضایی راد		
درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: الهیات و معارف اسلامی	گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی
دانشگاه: شهید چمران اهواز	دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	گروه: فقه و مبانی حقوق اسلامی
تاریخ فارغ التحصیلی: ۱۳۹۵/۱۱/۱۹		تعداد صفحه: ۲۱۵
کلیدواژه‌ها: شریعت، مقاصد، حکم، مصالح، استنباط		
<p><b>چکیده</b></p> <p>منظور از مقاصد شریعت، اهداف خداوند از تشریح احکام اعتباری و عملی است. شریعت اسلام هدفمند، و احکام آن دارای مقاصد و عللی است. نصوص دینی نیز به نصوص بیانگر حکم و بیانگر مقاصد و علل تقسیم می‌شود. عقل، بنای عقلاء، بیان نصوص قرآن و روایات از راه‌های اثبات مقاصد شریعت است. اصطلاح مقاصد شریعت در میان اهل سنت رایج، و کتاب‌هایی از گذشته تاکنون، در مورد آن نوشته شده است. ولی در میان شیعه به دلیل نوع منابع و ساختار اجتهاد و نیز شرایط تاریخی کم‌تر دیده می‌شود و بیشتر اصطلاح حکمت به کار رفته است. مقاصد شارع و نصوص مبین آن در فقه امامیه نمی‌تواند به عنوان یک منبع مستقل حکم شرعی قرار گیرد و بیشتر نقش تفسیر نصوص شرعی را دارد. اما اهل سنت مقاصد شارع و مصلحت را در قالب سد ذرائع، قیاس، استحسان و مصالح مرسله، به عنوان سند حکم شرعی به کار می‌گیرند. در این میان کسانی هستند که با استفاده نامطلوب از مقاصد شریعت می‌توانند، آثار زیان‌باری بر شریعت اسلامی وارد بکنند. هدف اصلی این تحقیق بیان نقش مقاصد شریعت در استنباط احکام و تعیین ضوابط اجتهاد مقاصدی است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است که، اطلاعات و داده‌های لازم از کتاب‌ها و مقاله‌های مرتبط استخراج می‌شود و به صورت تطبیقی میان امامیه و اهل سنت مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.</p>		

# فصل اول

## کلیات پژوهش



إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهِ وَأَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا ضَلَالَ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا، هَمَانَا حَمْدٌ وَسِيَاسِيٌّ مَخْصُوصٌ خَدَاوَنَدُ اسْت. مَا حَمْدُ أَوْ رَا بَه جَاي مِي آوَرِيْم وَ اَز اَو يَارِي مِي جَوِيْم وَ اَمْرَزْش گَنَاهَانْمَان رَا خَوَاسْتَارِيْم وَ بَه خَدَاوَنَد پَنَاه مِي بَرِيْم وَ اَز هَوَاهَاي نَفْسَانِي وَ زَشْتِي هَاي كَارِهَايْمَان. هَر كَسِي رَا كَه خَدَاوَنَد هِدَايْت نَمَايْد، كَسِي نَمِي تُوْنْد اَو رَا گَمْرَاه كَنْد وَ هَر كَسِي رَا كَه خَدَاوَنَد گَمْرَاه نَمَايْد، كَسِي نَمِي تُوْانْد اَو رَا هِدَايْت كَنْد وَ گَوَاهِي مِي دَهْم كَه مَعْبُودِي بَه حَق نِيَسْت جِز اَللَّهِ، يَكْتَاي بِي هَمْتَا؛ وَ شَهَادَت مِي دَهْم كَه حَضْرَت مُحَمَّد بَنْدِه وَ فَرَسْتَاْدِه خَدَاوَنَد اسْت دَرُود وَ سَلَام خَدَاوَنَد بَر اَيْشَان وَ اَهْل بِيْت بَزْرگُوَارَش.

خداوند حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم را در زمانی مبعوث کرد که مدت زیادی گذشته و پیامبری مبعوث نگردیده و جاهلیت همه جا را فراگرفته بود. رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم مردم را به سوی خدا دعوت، و با زبان و دست در راه خدا جهاد کرد تا اینکه نور نبوت همه جا را فراگرفت و مردم گروه وارد دین الهی شدند. و این شریعت الهی همواره رحمت و هدایتی برای عالمیان بوده است که، وقتی مردم از افکار منحرف و قوانین ساخته بشر خسته شده به این شریعت نورانی رجوع کرده و از آب زلال آن سیراب گشته و دواي درد و سعادت زندگي خود را در آن می یابند. و چه زیاد دشمنان اسلام و حزب شیطان سعی کردند تا این شریعت و نور آن را از بین ببرند و مردم را از آن بازدارند .

«يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّأ أَنْ يُنِيرَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»<sup>۱</sup>،

«آن‌ها می‌خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند؛ ولی خدا جز این نمی‌خواهد که نور

خود را کامل کند، هر چند کافران ناخشنود باشند».

اما همه تلاش‌های آن‌ها شکست خورده، «وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغِيظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا»<sup>۲</sup>،

«و خداوند کافران را با دلی پر از خشم باز گرداند بی‌آن که نتیجه‌ی مطلوبی [از کار خود]

گرفته باشند».

و این شریعت در شرف و علو و مجد خود همچون کوهی استوار پابرجا ماند:

«كشَجْرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا»<sup>۳</sup>،

«مانند درخت پاکیزه‌ای که ریشه آن [در زمین] ثابت و شاخه‌ی آن در آسمان است! هر زمان

میوه خود را به اذن پروردگارش می‌دهد».

این استواری و ثبات از شریعتی که الله سبحانه و تعالی آن را خاتمه‌ی شرایع و ویژگی‌های

دوام و استمرار را به آن بخشیده، بعید نیست. خداوند در این شریعت حکمت‌ها و مقاصد قرار

داده که این دین الهی محقق‌کننده منافع و مصالح مردم در هر زمان و مکان باشد. این مقاصد و

حکمت‌ها همواره محل مطالعه، بحث و تدقیق فقها و اصولیون بوده است و این مسأله از خلال

تفسیر آیات قرآن، احادیث نبوی، بیان احکام دین، مسائل فقهی و تأسیس قواعد اصولی هویدا

می‌شود.<sup>۴</sup>

---

۱. قرآن کریم، توبه / ۳۲، ترجمه مکارم شیرازی، چاپ اول، قم، موسسه‌ی فرهنگی مشعر، ۱۳۸۷ ش، ترجمه‌ی همه‌ی آیات از این ترجمه است

۲. احزاب / ۲۵

۳. ابراهیم / ۲۴-۲۵.

۴. البیوی، محمدسعید، مقاصد الشریعة الاسلامیة و علاقتها بالأدلة الشرعیة، الطبعة الأولى، ریاض، دارالهجرة، ۱۴۱۸ق، صص ۷-۸.

مقاصد شریعت به اصطلاح مانند «شمشیر دو لبه» است که قابلیت استعمال در جلب خیر و معروف یا جلب شر و منکر را دارد. به همین دلیل بر علما و دانش آموختگان واجب است که محتویات، مضامین و ضوابط کاربرد این علم مهم را بشناسند تا با تطبیق این قواعد در اجتهادات و استنباطات خود، مصالح حقیقی و شرعی مردم را تحصیل کنند. همچنانکه با احاطه و شناخت مقاصد می‌توان، از تکلف در تفسیر نصوص شرعی و تأویل و تحریف آن‌ها برای موافقت با هواهای نفسانی و تعامل ظاهری با نصوص و ادله‌ی شرعی بدون توجه به معانی و مقاصد آن‌ها، جلوگیری شود.

نظر مقاصدی اصیل بر موازنه میان ظاهر نص و مقصود آن، موازنه میان مبنا و معنا بر اساس میزان شرع و معیار اجتهاد صحیح استوار است.

این نگاه مقاصدی در حقیقت همان وسطیت و میانه‌روی اسلام می‌باشد که به وسیله‌ی ادله‌ی زیادی ثابت شده، ویژگی قطعی و بارز شریعت اسلامی است.

به دلیل جایگاه مقاصد شریعت در حل مشکل‌های بسیاری از حوادث و مسائل مستحدثه و کمبود شدید پژوهش‌های مرتبط در این عرصه، سعی شده در حد و حدود این پژوهش به مسأله جایگاه مقاصد شریعت در استنباط احکام پرداخته شود. در فصل اول پایان‌نامه کلیات پژوهش ذکر می‌شوند.

در فصل دوم تعریف مقاصد شریعت و تاریخچه‌ی آن بیان می‌شود. در فصل سوم اثبات مقاصد شریعت، توانایی عقل در کشف مناطات احکام و راه‌های کشف مقاصد شریعت بررسی می‌شود. انواع و اقسام مقاصد شریعت در فصل چهارم بحث می‌شود. در فصل پنجم ویژگی‌ها و

قواعد مقاصد مورد مطالعه قرار می‌گیرند و در نهایت در فصل ششم جایگاه مقاصد شریعت در استنباط احکام (اجتهاد مقاصدی) بیان می‌گردد.

## طرح مسئله

یکی از مسائل مهم در دانش فلسفه‌ی فقه، مقاصد شریعت و اهداف فقه است. در بحث مقاصد، سه حوزه وجود دارد که باید محدوده هر یک از این حوزه‌ها را مشخص کرد، زیرا گاهی مقاصد دین بررسی می‌شود و گاه در دایره‌ی کوچک از مقاصد فقه بحث می‌شود و گاهی نیز مقصد و غایت یک یا چند حکم مورد نظر است. بنابراین می‌توان از این سه حوزه با سه واژه متفاوت یا کرد: اهداف دین، مقاصد شریعت و ملاک‌های احکام. در حوزه اول اهداف و پرسش‌های اصلی در مورد دین، بررسی می‌شود، بنابراین جایگاه آن فلسفه‌ی دین است نه فلسفه فقه؛ پس از چهارچوب فقه و شریعت خارج است. گر چه پاسخ به پرسش‌های مربوطه به فلسفه‌ی دین در فلسفه‌ی فقه نیز مؤثر است. در حوزه دوم مقاصد شریعت یا اهداف فقه مورد بررسی قرار می‌گیرد که در آن غایات بخشی از دین، یعنی فقه مورد نظر است و جایگاه آن فلسفه فقه‌ی است. حوزه سوم مربوط به ملاک یا علت حکم است.

در این تحقیق از اهداف دین گذر شده و به حوزه دوم و تا حدودی به حوزه سوم پرداخته می‌شود و پذیرفته می‌شود که دین غایت یا غایاتی دارد. موضوع پژوهش جایگاه مقاصد شریعت در فقه امامیه و اهل سنت است. مقصود از مقاصد شریعت، اهداف خداوند از تشریح احکام اعتباری و عملی در دین اسلام است. تعبیر مقاصد شریعت اصطلاحی است که در میان اهل سنت رایج است. آنان به دلیل اینکه مقاصد و اهداف شارع را در غالب منابع مورد قبول خود به عنوان منبع حکم شرعی قرار می‌دهند و نیز از آن در بحث قیاس استفاده می‌کنند، این اصطلاح را به